

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (13.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárókban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszébét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Ami a háború kifejeletét illette, az ember nem értette, miért alakul úgy minden, ahogyan alakul. Az, hogy a központi hatalmak hátországában a kimerülés, az anyagi nyomor, az áru- és élelemhiány, az utolsó vasszögre kiterjedő rekvirálás és „takarékoság”, a totálisnak mondható tartalékerőbevetés ténykérdés, mindenki tudta, a fronton is, a háországban is. De érthetetlen volt mindeme hátrányos közállapotokat figyelembe véve, mégis mitől áll olyan jól a szénánánk katonai szempontból az év első hét hónapjában, mikor 1918-ban a katonai erő mögött szinte már nem volt semmi fenntartó erő? Egy magyarázatot sejttek: az antant tudta, mi hogyan fest a mi köreinkben. Nem erőltette tehát a katonai előnyöket, hagyta támadni, némelykor még „csatákat is nyerni” a mieinket, tudta, hogy mindez úgyis csak átmeneti „siker”, a haldokló utolsó rugdalózása. S két

hónap se telt el, egymás után omlott össze az egész építmény, holott még akkor is volt erő némelyik ezredünkben a határoktól távol támadni, előretörni, visszavonulva verni az antanterőket.

Augusztusban még vezércikkek foglalkoztak a bukarest-cotroceni-i békekötéssel, Románia hadikötelezettség-vállalásaival („megtérítik a betörés okozta teljes kárt”). És decemberben már az övék volt Erdély nagy része! Fokozatosan az ölükbe hullt, amit az antant 1916-ban ígért nekik: a Bánát, Dobrudzsa, Bukovina, ráadásul Besszarábia és Kelet-Magyarország – papíron, amit aztán katonailag túl is teljesítettek a rákövetkező esztendőben, 1919-ben, amikor alig állt már velük szemben számottevő ellenerő. Akkor sok mindent nem tudhattunk, ami ma már közhely, a hirtelennek tűnő összeomlás okairól. Csak azt hajtogattuk, hogy mindez „érthetetlen”, bármiféle baljóslatok ellenére is. Hiszen négy évig öldökölve küzdenek és az ellenféllel szemben előnyös (!) területi elhelyezkedést teremtenek maguknak a központi katalmak hadseregei, és akkor jön 1918 harmadik negyedéve, ami alatt mindent, még a puszta

létünket is elveszítjük, feladjuk. Sejtettük, hogy az egyetlen lehetséges magyarázat a két tábor között az antant javára mutatkozó óriási anyagi erőkülönbségben rejlik, az ügyes angolszász hadi és politikai taktikában: hagyni az ellenfelet kiéhezni, elkorhadni, kidögleni. Addig minek kellene ellentámadásokat erőltetve, olyan területekért súlyos emberáldozatokat hozni, amelyek végül maguktól az ölükbe hullanak! – Zseniális...

Közben itthon és Németországban nagy, pufogó frázisok. Kísérteties előjátékai a majdani második világháború végvonaglásai közepett erőltetett ostobaságoknak. Nyár elején például a berlini *Kreuzzeitung*ből átveszik optimizmust manipuláló lapjaink a bizakodó blöfföket: „A katonai presztízs lehetővé teszi, hogy Németország a kishitű defenzíva helyett energikus offenzívába menjen át. A békeajánlatok ideje véglegesen elmúlt! Csak a katonai presztízs alapján történhet megegyezés. Németországnak nem kell semmit felajánlania, csak követelnie.” A bécsi *Neue Freie Presse* egyik cikkében találtam a következő utalást, amellyel 1918 nyarán etette hiszékeny olvasóit: „Illetékesek a délszláv kérdés végső rendezéséről tárgyalnak, Dalmáciát Horvátországgal, Boszniát pedig a tervek szerint Magyarországgal kívánják egyesíteni.” És hogyan is lett három-négy hónap múlva? Diadalittas cikkek harsogtak az olasz fronton kezdett osztrák–magyar offenzíváról. Aztán pár nap múlva: „Csapataink taktikai okokból visszavonultak a Piave bal partjára.” És a magyarázat: nagyon áradnak az olasz folyók, s a nagy áradásban folytatott általános támadásunk száz-ezer emberünkbe került, de az olaszok százötvenezer embert veszítettek!” – Csodás...

Katonai razziák voltak Budapest több pontján, egyazon időben, hogy ne lehessen előlük egyik helyről a másikra menekülni. A kávéházak közönsége ilyenkor kisebb pánikba esett. Kinek-kinek volt egy kis vaj a fején, vagy sok vaj a pincéjében. A katonai igazolványok azonban primák voltak. Hacsak... az ellenőrző tiszt rá nem döbben, hogy a felmutatott igazolványon az ő aláírása nem is az ő keze írása! Gyakran előfordult. Akkor aztán jött a letartóztatások sora. Ez csak fokozta a lógós-üzletágban harácsolók rétegellenállását a királyrezsim ellen, s a köztársaságiak még el is hittek, hogy csupán az irántuk táplált szimpátia növeli a

számarányukat gyarapító tömegeket. A gyógyszerhiány országszerte vészes volt. Orvosi recept nélkül már semmi se volt kiadható a patikákban, de az orvosok tekintélyes része is visszaélt a helyzetével: pénzért, sógorságból, komaságból aztán a grófnak, a tisztis ismerősnek, a gazdag zsidó tőkés barátnak is – imponálni akarva – ellenszolgáltatásért lett recept...

A piavei olasz frontról szóló jelentésekben mind gyakoribb a közlés, hogy „azért vonulunk vissza, mert ott jobb állást tudunk elfoglalni”. De ha hátul eleve „jobb az állás”, mi a fenének szaladtunk túl rajta? Az olasz fronton elszenvedett kudarc természetesen a képviselőházban is szóba került, ahol Szurmay Sándor honvédelmi miniszter így mentegette a helyzetet: „hogy a támadás nem sikerült, annak a legfőbb oka, hogy a hadseregnek szállított gáz nem volt jó”. A Sixtus-botrány utánra is maradt még a világsajtónak valami csemege, ami vagy igaz volt, vagy IV. Károly lejáratását célozta – ezt csak a történészek tudják, ha tudják. Az amerikai *Evening Post* nyomán az a hír terjedt el, hogy a mi Károlyunk a román Ferdinánd királyhoz fordult levélben, és hivatkozva a keletről nyugat felé terjedő bolsevista veszélyre, följánlotta: fogjanak össze, és Európa más uralkodóival egyesüljenek a forradalmak elleni harcra. A levél rámutatott, hogy a szovjet-oroszországbeli forradalom minden uralkodóház számára egyaránt veszélyes. Ezt a híresztelést csak az tette némiképp hiteltelenné,

hogy éppen ez időben Ausztria–Magyarország és Románia hadban állt egymással. A levél létezését bécsi hivatalos körök eleinte cáfolták, de érdekes módon, nem azt írták, hogy az állítás nem igaz, hanem azt, hogy „a valóságban nem létező levélről szóló közlemény teljesen helytelen.” Ami nem a levél létezését cáfolja tehát, hanem a közleményt helyteleníti. Végül a Monarchia külügyminisztere, Ottokar Czernin megerősítette a hírt.

Személyemet közelebbről érintő cikket is olvastam *A Nap* című pesti délutáni lapban, a magyar posta válságáról. A cikk szerint a személyzet fele beteg, a leveleket csak többnapos késéssel tudják kézbesíteni. A táviratokat is levélben továbbítják. És nem kapható se bélyeg, se levelezőlap. No hiszen, gondoltam, mire leteszem a postamesteri vizsgát, a posta is bedöglik ebben a nap nap után növekvő zűrben és zavarban. Én akkor hiába tanultam! Belőlem elég nagy dühöt váltott ki, hogy Vázsonyi Vilmos igazságügy-miniszter 250 ügynevezett gazdasági büntettes elítéltnak engedélyezte a börtönbüntetés félbeszakítását. E rendelkezése értelmében például kiszabadult a váradi Strasszerné is. – Főképp ez kergette agyamba a vért, emlékeztén mindarra, amikről albisi tanítóm mesélt, a nagyváradi kórház pénzvagyonát hűtlenül kezelő asszony tetteiről. Ez a rendelkezés különben a parlamentben is vitára adott okot: Jakabffy Elemér képviselő – későbbi romániai kisebbségi politikus – ellenezte Vázsonyi „nagylelkűségét”. Interpellációjában arra célozgatott: vajon kik, miféle összeköttetésekkel, milyen erőkre támaszkodva erőszakolnak ki egy ilyen rendelkezést? Fél a kormányzat a hatalmi-gazdasági csődötől, tehát már a gazdasági élet piócainak is udvarol?

Ezzel szinte egy időben a kolozsvári haditörvényszék hazaárulási pörbe fogta a román betörés idején lelkesen megnyilatkozó, román érzelmeikről nyíltan valló erdélyi személyiségeket. Eljárás indult például nyolc brassói román hölgy ellen, akik lelkesen üdvözölték a bevonuló román hadsereg alakulatait, szőnyeggel, virággal díszítették az erkélyeiket, s feliratokat akasztottak ki „Bine ați venit!” (Isten hozott!) szöveggel. Ezt ostobaságnak tartottam, 1944 októbere után sokszor gondoltam rá, amikor az Észak-Erdélybe, a szovjet katonai erők nyomában visszaérkező román katonai és félkatonai alakulatok ártatlan székelye-

ket gyilkoltak (a Maniu- és az Olteanu-gárdák, meg a hasonlók), csak azért, mert magyarok, és mert 1940 őszén, a második bécsi döntés után lelkesen fogadták a bevonuló magyar királyi honvédséget. Csak a kölcsönt kaptuk vissza. Bali Mihály hírneves magyar hóhér 1918 augusztusában Nagyváradon működött: felakasztott három orosz hadifoglyot, törvényes ítélet nyomán, rablőgyilkosságért. Nagy szenzáció volt ez akkoriban, még a papok is erről prédikáltak a szószékről.

Ez időben hallottam először a legenda váradi szállodatulajdonosról, a híres Vaiszlovich Emilről, az örök ellenzéki magatartásáról ismert, különös felfogású és viselkedésű, béke- és magyarságpárti különködőről – a nyilasok későbbi tragikus áldozatáról –, aki 1918 nyarán a következő táblát akasztotta ki a váradi Fő utcán lévő Park Szálló bezárt díszbejáratára: „Katonának elvittek, szállodámat zárva tartom, míg haza nem engednek!” Volt benne valami irritáló, mintha a paraszt a tehén farára akasztaná a feliratot, hogy „addig nem fejek, amíg népfölkelek”. Hadbírósi eljárás indult ellene is, antimilitarista kijelentések miatt. Még akkor ő se tudta, hogy magatartásának és kihegyezett öntudatának köszönhetően, az elkövetkező évtizedekben, egészen galád meggyilkolásáig, egyik eljárás a másik után zúdul majd a nyakába, hol magyar, hol román hatóságok részéről, hol ilyen, hol amolyan – jórészt maga provokálta – jogcímen.

Az éhséglázadások szaporodtak országszerte. Élelemhiány miatt hol itt, hol amott tüntettek az asszonyok, csendőrökkel verekedtek össze. Zavargásokra adott okot az élelmi-szer-uzsorások működése is. Borüzérek ellen indított hajsztát a határrendőrség. Sátoraljaújhelyen, Hajdú, Szabolcs és Bihar megyében – nálunk, az Érmelléken is – egész utcákat zártak le, ahol „zsidó üzérek” ellen folyt a hajsza. Az elfogottakat pofozták, puskatussal verték, volt, ahol csak „megvizsgálták” a zsidókat, elvették a pénzüket, zugárúnak minősítve bármit, amit náluk találtak. Szerintem ekkor, az összeomlás előszelében, előérzetében kezdett kicsírázni és országszerte, hivatali apparátus révén terjedni az a „zsidóverő antiszemitizmus”, amelyik egyfelől a forradalom, a kommün idején, a védettséget biztosító proletárdiktatúra egyes vezető posztjaira lökte föl a zsidó értelmiség egy részét, önvédelemből, másfelől a kommün bukása után a véres antiszemita megtorlások, a Horthy-korszak első éveinek zsidózó közhangulatát teremtő, ún. keresztény kurzus, a numerus clausus, az egyetemi zsidóverések, az „Erger-Berger”-heccek megalapozójává vált. A húszas évek elejére, Trianon bekövetkezésének idejére már szinte mindenért a zsidókat tették felelőssé – kivéve a magyar uralkodó osztályhoz személyes ismeretség, sőt, barátság révén kötődő, gazdag, nagytőkés zsidókat, akik viszont – megítélésem szerint – a maguk mentessége érdekében, nem sokat tettek fajtestvéreik védelméért a zsidóheccek fel-felívelő időszakában.

A frontokon óráról órára romlott a helyzet. Kudarcot vallott a marne-i csata, visszavonulásba kezdett a német hadsereg. Páncéloscsaták alakultak ki már ekkor nyugaton, ezekről én csak a háború után, a *Nyugaton a helyzet változatlan* című filmből értesültem. Ezt a filmet Magyarországon nem vetítették, Romániában annál inkább. Az újságok 1918 nyarán kezdtek olyasféle hadijelentéseket irkálni, amelyeket aztán a második világháborúban eleget olvashattunk: „Csapatainkat sikerült úgy visszavonni, hogy az ellenség nem vette észre.” Óriási haditett! Kis elő-hitlerkéek fogalmazták már e jelentéseket 1918-ban is. Foch francia marsall viszont ezt jelenthette: „Teljes gőzzel tör előre az antant!” Bajtársaim közül többen csak kacarásztak: „Ugyan! A németeket nem lehet legyőzni!” Mintha ezt is hallottuk volna, huszonöt év múlva, ugyanúgy...

Parlamenti viharokat okozott az osztrák–magyar birodalom omladozó építményében a piavei csatavesztés. A képviselők, a Károlyi-féle és a szociáldemokrata ellenzékkel az élen, keresték a bűnbakokat. Szurmay Sándor akkori hadügyminiszter most nem a hátsó, előnyösebb állásokkal meg az árvízzel védekezett, hanem immáron azzal, hogy „árulás volt a vereség oka”. Azt állította, hogy az 56. krakkói ezred Strini nevű hadnagya átvitte a támadás tervét az olaszokhoz. Urmánczy Nándor képviselő viszont azzal vádolta a vezérkart, hogy nem képeségek, hanem aszerint neveznek ki fontos posztokra embereket, hogy ki áll mögöttük. Lényeg – mondotta –, hogy háttérbe szorítsák a magyar elemeket, a többi ugyanis Wilson 14 pontjára kacsingat, mert az minden nemzetiségnek ígér valamit, csak a magyarnak nem.

Romániában is tovább forrt a leves. Látták, hogy küszöbön az antantgyőzelem. De aggódtak, hogy a Berlinnel, Béccsel, Budapesttel kötött bukaresti béke miatt vajon teljesítik-e a nyugati szövetségesek az 1916-ban ígérteket. Hiszen a bukaresti Marghiloman-kormány a központi hatalmak védnöksége alatt vádiratot szerkesztett 1918 augusztusában a háborús, az Erdélyt megtámadó Brătianu-kabinet és az antanttal parolázó Take Ionescu ellen. Azok meg árulással vádolták Marghilomant és híveit, hogy gyávaságuk következtében a Kárpátok keleti, délkeleti lejtőjét az Osztrák–Magyar Monarchiához csatolták. A szintén németbarát, kon-

zervatív Petre Carp lapja, a *Renașterea*, Ferdinánd király felelősségre vonását is követelte, de Marghiloman – taktikai okokból – megvédte az uralkodót.

Közben mind a németek, mind a Monarchia, mind az antanthatalmak nagyképű békedemarsokat szerkesztettek, irkáltak, de mindőjük tudta, hogy ez már csak leple az eldöntött tényeknek. Nem is válaszoltak egymás okmányaira. A központi hatalmak állandóan napirenden levő „békekezdeményezései” már csak a háború közeli elvesztésének leplezett beismerései voltak. Alkudozási próbálkozások, hátha a győztes félből mégis ki lehet csikarni valami engedményt. De már nem lehetett. Ezt a háborút csakis az ellenfél mindenre tekintet nélküli, a francia és az angolszász érdekeknek tökéletesen megfelelő, mindenféle más érdekre fityyot hányó békediktátumával lehetett befejezni. Aki győz, az diktál. Magyarországon új közellenség ütötte fel a fejét ez idő tájt, amely rövidesen úgy pusztította az életben maradtakat, miként a fronton a fegyverek. Mind több megyéből jelentették szeptember elejére, hogy terjed a spanyolnátha, és növekvő mértékben szedi ártatlan áldozatait.

Szeptember eleje szinte éjjel-nappal tanulással telt el, hogy a tanfolyam végén, a megmérettetéskor, ne legyen semmi hiba. Szeptember közepén vizsgáztunk a táviró- és távbeszélő gépezés anyagából, a postaforgalom lebonyolításának munkahelyi tudnivalóiból, az elméleti és gyakorlati ismeretekből egyaránt. „Jó” minősítéssel feleltem meg. A sikeres vizsgák után kaptam egy hivatalos írást arról, hogy vizsgázott postai alkalmazott vagyok. Felvettek, és a munkaerő-hiányra való tekintettel máris beosztottak a budai Várban, a Dísz tér közelében működő 2-es postahivatalhoz. A főnök, amikor munkára jelentkeztem, az értékcikk-árusítást, az ajánlott, expressz és más, a levélforgalom körébe tartozó postaküldeményeket kezelők közé, az ablakok egyikehez osztott be szolgálatra. Egy idősebb kollégát kért föl segítségemre és munkám időnkénti ellenőrzésére.

A cenzúratörvény ama előírásának, hogy levélküldeményt csakis nyitva lehet föladni, illetve fölvenni, már akkor senki nem tulajdonított nagy jelentőséget. Én megpróbáltam, de a főnök is úgy vélekedett: nem érünk rá mindenki macskakaparását átböngészni, ha fontos az általános ellen-

őrzés, akkor létesítsen a kormány állami cenzúrahivatalt, és osszon be erre a munkára minden postahivatalhoz egy külön cenzort. Így aztán én is abbahagytam a levéltitok-sértést. Precíz munkára való buzgó törekvésem napok alatt kiérdemelte a kollégák és a főnök elismerő dicséretét, de nagyon lehűtötte jövőbeli munkásságommal kapcsolatos lelkesedésüket, hogy élve a rendeletekben előírt joggal, családomhoz való közelebb helyezés végett benyújtottam a felettes postai hatóságokhoz a Nagyváradra való áthelyezés iránti alázatos kérelmemet.

A kérelemre napok alatt jóváhagyó és az áthelyezésről intézkedő kedvező döntés született. Ez volt az a sorsmeghatározó elhatározás és döntés, amelyik további életemre úgy hatott, amiképp az a következőkben kiderül. Már utaltam rá, hogyha netán Debrecent választom, és oda kérem magamat – ami szülőfalumhoz, Albishoz, de leendő feleségem falujához, Érolaszihoz is éppoly közel esett, mint Várad –, minden jó és minden rossz másképp alakul a következő években. A nemzetiségi léttel, a magyar származásom miatti, szinte állandósult fenyegetettséggel, majdani elbocsátatásommal és kényszernyugdíjaztatásom ballasztjával nem súlyosbodtak volna előre amúgy sem látható gondjaim. Nem kellett volna talán annyit aggódom, mi lesz a gyermekeimmel, de minden bizonnyal lettek volna más, a Romániához csatolt Erdély és Partium életében nem tapasztalható, ún. anyaországbeli gondjaink. És

még valami: ha Debrecent választom, szegényebb lettem volna egy újraéledő, sok éven át égő s égető, nagy-nagy szerelemmel...

Mindenesetre, kezemben az áthelyezésre vonatkozó postaigazgatósági értesítéssel, elutaztam Váradra – pár nap szabadságot kérve –, hogy ott lakást, ideiglenes otthont keressek magamnak, és bejelentsem az Űri utcai főpostán: nem-sokára jövök, s állok Siket Traján (azaz Traian Şichet, előzőleg Traian Surdu) postaigazgató úr rendelkezésére. Nyomatékosan közöltem leendő munkahelyemmel, a Bihar megyei főposta igazgatóságával, hogy csakis Váradon kívánok szolgálni, hadirokkant lévén nem áll módomban valamelyik bihari mezővárost, községet, falusi postamestersé-

get boldogítani. Ha lakást még nem is szereztem, ismeretség hiányában, leendő kollégáim ajánlatára, egy Szent János utca 84. szám alatt lakó idős özvegyasszony, bizonyos Alföldiné ágybérletjeként utaztam vissza pár nap múlva Budapestre, hogy végleges Váradra költözésem ügyeit intézzem.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR